

**РАДЯНСЬКИЙ ДЖЕНТЛЬМЕН: УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСОР
СУПРОТИ ВИКЛИКІВ ІСТОРІЇ**

**RADZIECKI GENTELMAN: UKRAIŃSKI PROFESOR
W OBLICZU HISTORYCZNYCH WYZWAŃ**

**A SOVIET GENTLEMAN: A UKRAINIAN PROFESSOR
IN THE FACE OF HISTORIC TURMOIL**

Oksana Blashkiv

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce – Polska
oksana.blashkiv@uph.edu.pl

Ключові слова: українська література, університетський роман, інтелектуал, історія,
Юрій Макарів

Słowa kluczowe: literatura ukraińska, powieść uniwersytecka, intelektualista, historia,
Yurij Makarow

Keywords: Ukrainian literature, academic novel, intellectual, history, Yury Makarov

Abstract: The article focuses on the presentation of the professor in Ukrainian literature on the basis of Yuri Makarov's novel *За чверть десята* (*A Quarter to Ten*, 2013). The author of the present paper shows it as the academic novel, an emerging genre in contemporary Ukrainian literature. The emphasis is placed on the main character's personal, national and academic identity. A university professor and a linguist, the protagonist constructed his identity through combining the elements of Sovietness, Englishness, and Ukrainianness. While focusing on the protagonist's identity quest, the author also identifies historical context of the novel, which is rooted in Ukrainian socio-historic reality throughout the 1950s-2010s.

Літературознавці відзначають, що за понад чверть століття існування незалежної України її література майже повністю відійшла від традицій радянської художньої творчості (Поліщук 2015) і набула відкритості та розмаїтості (Чернецький 2015). Ці зміни сприяли народженню „нов[ої] літератур[и], зосереджен[ої] на постаті сучасної людини в актуальних умовах суспільних трансформацій” (Поліщук 2015). Окрім зміни тематики, спостерігалось й розширення спектру літературних жанрів. Серед таких, що ввійшли в українську художню прозу кінця 2000-х років, зустрічаємо і жанр університетського роману (або академічного, за аналогією з англійським терміном *the academic novel*), зосередженого на образі викладача вищого навчального закладу. Дія таких романів часто виноситься поза межі

кампусу і стосується різноманітних проблем особистого життя та академічної діяльності професорів, при цьому їхні постаті часто зображені сатирично (Williams 2012: 562). Український варіант жанру пропонує картину викладацького життя, вкоріненого у реалії свого місця і часу, що робить його вивчення особливо цікавим та актуальним.

У сучасному літературознавстві дослідження особливостей жанру українського університетського роману ще не почалося, хоча образ інтелектуала та своєрідність його зображення в українській літературі кінця минулого століття були ґрунтовно розглянуті Марком Андрейчиком у монографії „Інтелектуал як герой української прози 90-х років ХХ століття”. У цій праці літературознавець проаналізував образи персонажів, які належать до когорти „митців, а також тих, зокрема критиків і вчених, хто присвячує своє життя аналізу й інтерпретації творчої діяльності таких осіб” та їх функціонування в тогочасній українській прозі (Андрейчик 2018: 15). Дослідник виділив три типи персонажа української літератури 1990-х років: „хвацький перформансист”, „посол на Захід”, „хвора душа”. Поява перших двох, на думку Марка Андрейчика, була обумовлена станом суспільної ейфорії, викликаного розпадом Радянського Союзу та здобуттям Україною незалежності. Останній тип літературного героя сформувався в період хаосу, котрий наступив після соціальної ейфорії. Усіх цих персонажів, однак, об’єднує почуття співдружності у суспільстві, що активно змінюється. І хоч ці три тенденції ейфорії, хаосу і спільноти проявляються одночасно і тісно взаємопереплітаються, вони скеровані на літературне дослідження „таких питань, як ідентичність, інакшість, моральність” (Андрейчик 170).

У цьому панорамному огляді української інтелектуальної літератури 1990-х років Марк Андрейчик проаналізував, серед інших, образи викладачів вищих навчальних закладів. Літературознавець представляє їх як „посланців на Захід”, оскільки їхнім важливим етичним обов’язком було „відкривати” Захід для України та виконувати функцію посередників між своєю батьківщиною та західним світом (Андрейчик 44). Такими постають герої Володимира Діброви („День народження”), Оксани Забужко („Польові дослідження з українського сексу”). Водночас деякі з цих персонажів наділені рисами героїв „хворої душі” — травмованих та маргіналізованих вчених постколоніальної України. І хоча Марк Андрейчик у своїх роздумах та аналізі не надає їхнім професійним навикам чи університетському статусу особливої ваги, все ж названі вище твори та їхні герої, на наш погляд, органічно вписуються у літературну традицію університетського (академічного) роману.

Наприкінці 2000-х років (наступного десятиліття після здобуття Україною державної незалежності) українські письменники у своїх романах стали частіше звертатися до образу університетського викладача. Наприклад, герой Ігора Йосипіва – вчений-нефролог, практикуючий лікар-педіатр та викладач одного з медичних університетів Нового Орлеану, герой Анатолія Дністрового – викладач філософії київського вузу (Blashkiv 2018), герой Юрія Макарова – пенсіонер, викладач англійської мови одного з університетів Києва, героїні Дарини Березіної – працівники кафедри англійської філології Миколаївського вузу, герой Станіслава Росовецького – співробітник музею, керівник здобувачів наукового ступеня кандидата наук при Львівському університеті (Блашків 2018). Не менш важливо і те, що автори згаданих творів теж мають викладацький досвід. Як і в англо-американській традиції жанру університетського роману, викладачі-письменники звертаються до тих проблем з життя викладачів-науковців, котрі їм достеменно відомі і котрі для них є рубіжними. Одним з таких рубежів стала зміна суспільної ролі інтелектуала у 1990-х роках, а у дещо вужчій перспективі – ролі університетського викладача. На наш погляд, згадані твори зокрема об'єднуює тема ідентичності – особистої, національної, академічної. У такому контексті найбільш показовим є роман Юрія Макарова *За чверть десяти* (2013). Роман увійшов до короткого списку у номінації книга року ВВС-2013. Автор роману – відомий сьогодні журналіст, телеведучий, документаліст та письменник, свого часу – викладач французької мови у Київській консерваторії.

Сюжет роману *За чверть десяти* зосереджений на житті та професійній діяльності викладача вузу, що дозволяє характеризувати твір як університетський роман. Водночас на жаровому рівні твір Юрія Макарова, незважаючи на елементи містики, синтетично поєднує риси літературної автобіографії, сповіді, романів виховання та підведення підсумків. Сповідальний тон оповіді, що ведеться від першої особи однини, стоїть на заваді сатири, такій очікуваній у випадку англійського університетського роману. В англо-американських текстах цього жанрового підвиду художній час найчастіше представлений навчальним роком, натомість роман Юрія Макарова, завдяки ретроспективним відступам, охоплює понад шість десятиліть. Тобто, він відображає практично весь життєвий шлях головного персонажа, тоді як фабульний час твору складає заледве тиждень. Історичний час, який постає через призму біографії головного героя, – 1950–2010-ті роки. За цей період країна зазнала значних змін, які неминуче відбилися на долях викладачів університетів – чи не найважливіших ідеологічних установ радянської доби.

Що ж визначало пріоритети українського викладача та науковця впродовж цього часу? Які виклики історії стали на його шляху до само-пізнання та само-реалізації?

Головний персонаж роману *За чверть десяти* Микола Павлович Бондаренко — звичайний та водночас непересічний викладач англійської мови. Він — радянський джентльмен. Народився герой у 1950-х роках у родині працівників дипломатичних служб радянського посольства у Великобританії. До трьох років разом з батьками жив у Лондоні. Це був короткий період, але його було достатньо, щоб невловима інакшість стала частиною його ідентичності, яку оточення Миколи, а врешті і він сам, прийняли як вияв англійськості. Ця риса стала особливо корисною у педагогічній діяльності Миколи Павловича. Він, зокрема, вивчав англійську мову зі студентами через розучування англійських пісень чи спільного перегляду фільмів в оригіналі з наступним їх обговоренням. Бондаренко використовував у співпраці зі студентами нові надбання психології. Наприклад, впроваджував у викладання методи сугестопедагогіки. Яскравість образу викладача, над якою так наполегливо і свідомо працював Микола Павлович, щоб заволодіти увагою студентів, принесла Бондаренкові бажаний результат: з роками його популярність серед студентства залишалася незмінно високою. Він „був мало не єдиним, хто розмовляв українською, і [кого] хотілося наслідувати” (Макаров 402). У солідному віці Микола Павлович був подібним на Шона Коннері, а „не на Бонда, професора Джонса-старшого” (Макаров 402). Тобто, виглядав і поводився „як годиться джентльменові”.

Свідоме формування образу англійця Миколи Павловича, як і тисяч радянських читачів, відбувалося на матеріалі англійської літератури кінця XIX століття, зокрема творів Артура Конан-Дойля, тому не дивно, що основними рисами його характеру були стриманість, уважність, чесність та певна легковажність. В англійській культурі впродовж XIX століття (а слідом за нею і серед іноземців) сформувалася думка, що образ джентльмена є втіленням англійськості (Collins 92). Джентльмену були притамані такі основні характеристики: аматорство (amateurism), порядність (sportsmanship), стриманість (self-control). До середини XX століття вважалося, що джентльмен має бути представником вищого або вищо-середнього класу, походити з шляхетної родини та отримати добру освіту в Оксбріджі, але всі ці риси були лише пререквізитами до етичних якостей, що складають саму суть „джентльмена”. Що ж до релігії, то вважалося, що джентльменськість — це „повсякденна релігія англійця (lay-religion of the English), і в цьому вона втілювала той моральний код, що був рівноважливим постатям святих в католицьких

країнах на континенті” (Collins 93). Тому не дивно, що наприкінці XIX століття цим поняттям відзначали „будь-якого чоловіка, який є ввічливим, має хорошу освіту, блискучі манери та вміє поводитися в суспільстві” (Beller M., Leersen 2007: 145). У такому сенсі Микола Павлович був справжнім джентльменом, що жив у реаліях Радянського Союзу.

На відміну від англомовного університетського роману, де сам університет постає як місце інтриг та змагань за місце в ньому (Dalton-Brown 592), український радянський університет, з перспективи Бондаренка-викладача, вимальовується як „ідеологічна установка” — осередок страху, всеохоплюючого контролю та постійних партійних зборів. Якщо тут було місце для боротьби, то лише з собою та своїми моральними принципами. У разі втрати своєї університетської посади (як сталося з колегою Миколи — Романом Вікторовичем) людина просто переставала існувати. Тому звичної для головних героїв „класичних” академічних романів дилеми — залишатися в академії чи покидати це тісне і задушливе середовище — у героя українського університетського роману немає. Його завдання — за відсутності альтернативи — навчитися в цьому середовищі жити. Не знайдемо тут і карикатуризації другорядних персонажів (Dalton-Brown 592): їхні образи скоріше трагічні, хоч це, по-своєму, демонструє „обмеження, що накладаються на інтелект в академічному світі” (Dalton-Brown 2008: 592).

Контроль в університеті у романі Макарова реалізується в рівній мірі щодо ідеології, моралі чи наукової діяльності викладача. У зрілому віці Микола Павлович займається лише викладанням, але свого часу він мав наукові амбіції. Ще в період студентської юності він отримав визнання як поліглот, тому, закономірно, що після закінчення університету герой поступив до аспірантури з мовознавства. Його керівником був доктор наук Олексій Юрійович, котрий вважав, що „мовознавство навіть не дозволяє, а передбачає такі широкі паралелі та узагальнення, що в них може знайти заспокоєння будь-який практичний розум” (Макаров 282), і котрому „вдалося навчити учнів на власному прикладі, як можна бути повноцінним у неповноцінному інтелектуальному середовищі” (Макаров 282). Микола Павлович обрав тему власного дослідження відповідно до наукових зацікавлень керівника: „білінгвізм, диглосія і динаміка взаємовпливу” („Що правда, на матеріалі Квебеку” (Макаров 286)). В дусі ідеології того часу, сформованої радянською владою, така тема передбачала можливість „виляти клятих імперіалістів, що вони занапастили нещасних франкомовних канадців” (Макаров 286), проте дисертація „вийшла слабенька”, оскільки підпадала радше під

соціолінгвістику — неіснуючу в радянські часи дисципліну, а її висновки суперечили прийнятій в СРСР ідеології.

Неможливість самореалізуватися в науці була для Миколи Павловича, очевидно, першим випробуванням, поставленим часом та історією. Спроба Миколи Павловича подолати систему закінчилася написанням наукової статті, яка ніколи не була надрукована з огляду на власну безпеку автора та його близьких. З її текстом ознайомився лише один читач — керівник дисертації, котрий, чи не вперше в житті Миколи Павловича, чітко окреслив межі академічної активності та самостійності, можливої в умовах дисциплінарної влади: зацікавлення питанням двомовності (хоч і в Канаді!) молодим кандидатом наук з Києва, наївно запропоноване до друку, потягне за собою політичне розслідування та наслідки, що виходять далеко за межі наукової кар'єри. Саме з цього моменту Микола Павлович почувався повністю безсилим, і це почуття стало частиною його буття та рисою характеру (Макаров 289–290). Щоправда, усвідомлення цього прийшло у віці шістдесяти п'яти років, коли часу на зміни залишилося дуже мало.

Духовна та інтелектуальна стагнація, в яку персонаж Макарова потрапив ще на початку 1980-х, після захисту дисертації з соціолінгвістики, згодом перетворилася на природний стан його існування, що не зник і після розпаду Союзу. Причиною цього було „побоювання радикально поміняти своє життя” (Макаров 122). Проте Микола Павлович був не єдиним витвором системи, він був лише одним із тисяч тих, що жили за лозунгом „Боятися — надо — всего!”, і ці тисячі складали „інтелектуальну еліту” країни:

вони (викладачі старшого покоління — О. Б.) не знали, що те їх звичне життя дуже швидко закінчиться, ще якихось десять років, і все почне осипатися, руйнуватися, що невдовзі можна буде не боятися того, чого вони боялися все своє життя, натомість прийде інший страх — страх опинитися зайвим, а вони до цього не готові та й не встигнуть підготуватися. Чого ж вони всі так боялися? Ну, гаразд, не вони. Чого він сам боявся? В ті часи це називалося „неприємності”. Наприклад? Які, власне, могли бути в нього особисто неприємності? Насварять? Якщо замислитися, саме так це й було. Кажали: „неприємності по партійній лінії” — евфемізм, зрозумілий абсолютно всім без винятку сучасникам і геть незрозумілий для тих, хто не жив у ті часи й у тій країні. Ось, будь ласка: на партійних зборах членові партії оголосили догану. Що таке збори, що таке догана? (Макаров 135).

Слід зазначити, що в науковій літературі відносно мало уваги присвячено мотиву страху (пор. Mnich 113–116) та особливостям його відтворення в сучасній українській літературі. Натомість, цей образ не чужий дослідникам усної історії, котрі означають страх як „особ-

ливу форму збереження індивідуального травматичного досвіду у колективній пам'яті" (Кузьменко 84). У площині роману *За чверть десяти* страх мати „неприємності по партійній лінії” стає перманентною складовою не лише університетського життя, але і рисою характеру головного персонажа, що проявляється у неперервній оцінці своїх рішень через призму чийогось схвалення. Таким чином, Микола Павлович Бондаренко перебуває у стані певного „продовженої юності” чи „замерзлого” підліткового дорослішання, психологічної незрілості.

Розпад Радянського Союзу та економічна криза призвели до зміни суспільних пріоритетів та цінностей. В умовах плінної новочасності, коли ключовими поняттями стають „гнучкість”, „змінність”, „непевність” (Бауман 11), провідний викладач-англійст Бондаренко не спромігся „перебудуватися”: відійти від звичних університетських обов'язків, „продати” свої вчительські навички і створити власну бізнес-мережу. Від Миколи Павловича це вимагало б зібраності та рішучості, здатності розв'язувати складні ситуації та брати відповідальність за власні рішення. Натомість його надовго захопила розгубленість. Зовсім інакше історичними обставинами скористалася його донька Юля, котра на початку 1990-х років після студентського стажування залишилася у США. Їй, як і багатьом іншим українцям, за професійну реалізацію та кращий рівень життя довелося заплатити еміграцією (Донскіс 259).

Черговим випробуванням для Миколи Павловича став вихід на пенсію. Здавалося б, тепер його життя, спокійне і матеріально забезпечене (власна квартира на Липках, особливо престижному для проживання районі в Києві, достаток), розцвічене регулярними поїздками за кордон, котрі, хоч і оплачувані донькою, все ж засвідчували певний соціально-економічний статус (Береза 9). Проте, „щойно його погнали на пенсію, він розгорнувся вдома: почав брати учнів і час від часу кликав студентів на додаткові заняття — безкоштовно, звісно, заради самоствердження й шліфування методики” (Макаров 31). Праця задля ідеї („самоствердження й шліфування методики”), як влучно відзначає донька Миколи Павловича, свідчить про „радянську ментальність” часів „підкорення Цілини” (Макаров 21). Відтворення рутини радянського викладача у власній квартирі лише частково заповнює пустку від втрати роботи та смерті двох найважливіших осіб в його житті — матері та дружини. Іншим її (пустки) компонентом стають дратівливість, запальність, гнівливість, що виникають на тлі розгубленості і неспроможності „побачити” майбутнє (Макаров 20, 405).

Відчуття безсилля та втрати мети у житті свого героя Юрій Макаров підсилює образом магічної сили, якою, що несподівано вия-

вилось, наділений герой. Як головний герой твору *Розповідь лектора* Дж. Гайнса (*The Lecturer's Tale* by James Hynes), палець якого почав підкоряти його волі всіх, кого торкнеться, Микола Павлович зауважує, що його слова, а точніше прокльони, мають чарівну силу: вони здійснюються. У студентські роки Микола Павлович проходив виробничу практику в колгоспі, де зустрів сільську жінку, котра без упину кляла все і всіх та робила це так колоритно, що студенти-етнографи почали вести нотатки її висловів. Те, що у студентів першого курсу викликало сміх та кпини, для цієї бідолашної жінки було наслідком втрати коханого на війні і неспроможності погодитися з цим фактом, тобто формою прояву травми – страхом і безсиллям. Той факт, що Микола Павлович сам не усвідомлює своєї спорідненості з тією жінкою, лише вказує на глибину його особистісної травми, що її породило безсилля людини перед системою, яке він несвідомо маскував впродовж життя під власною ексцентричністю.

На особливу увагу заслуговує українськість Миколи Павловича. Після повернення родини з Лондона мама Миколи Павловича, яка володіла кількома іноземними мовами, почала працювати у видавництві. Саме відтоді вона розмовляла з сином українською мовою, хоч батько з ним завжди спілкувався російською. Роки по тому він дізнався, що основною причиною повернення в Україну була не стільки зміна керівництва в консульстві Великобританії, де працював батько, скільки єврейське походження матері. Значно пізніше, у 1980-му Микола Павлович написав статтю „Українська мова в Україні: білінгвізм, диглосія чи витискання?” з висновком про те, що українська мова буде продовжувати піддаватися дискримінації у разі відсутності змін громадсько-політичної ситуації в країні (Макаров 298). І хоч на той час це був лише висновок експерта-лінгвіста, читач не міг не побачити у ньому політичну складову. Як зізнається собі Микола Павлович, „українська для нього була ознакою внутрішньої фронди, це правда, але якби він прагнув якоїсь кар'єри, він би спокійно від фронди відмовився, як спокійно колись взяв партквиток. Тобто мова стала самовиправданням за інші компроміси” (Макаров 349). Ще пізніше Микола Павлович вступив у ряди комуністичної партії, проте після розпаду Союзу активної політичної позиції не зайняв, хоч „його кликали до Руху мамині колеги” (Макаров 355). Аж на Майдані у 2004 році „вперше він себе зі своєю українською відчув остаточно частиною більшості, не екзотом, не фрондером, а представником норми” (Макаров 360), проте і тут він зазнав розчарування: „ці ненажерливі, brought up during rough times... Вони його позбавили надії. Вони йому довели, що його впер-

те рішення залишатися тут, а не споглядати після обіду Мангеттен з тераси по той бік річки, дурне й хибне” (Макаров 360).

Гнітючий страх визначав життєву траєкторію руху, особистісні та наукові пріоритети, суспільну позицію багатьох сучасників головного персонажа роману *За чверть десяти*. На відміну він героїв американських академічних романів, які нерідко зображуються в карикатурно-сатиричному аспекті, персонажі Юрія Макарова, що належать до професорсько-викладацького складу радянських часів, зображені у похмурих тонах. Вони — неспокійні, стурбовані своїми долями, нерідко просто нещасливі, люди. Внутрішнє відчуття неспроможності протистояти соціальним, психологічним перешкодам, породжених „травмами комунізму”, стало невидимою, але суттєвою рисою характеру не тільки Миколи Павловича, а й, на думку письменника, більшості українських професорів пострадянського періоду. Таким чином, образ Миколи Павловича у певному сенсі втілює концепт „хворої душі”, хоча стиль його життя не пов’язаний з екстремальними проявами такої недуги (алкоголізмом, наркотичною залежністю чи численними любовними пригодами). Він веде монотонне, пасивне життя на маргінесі суспільства, і спроби замаскувати цей факт приватними уроками зі студентами нічого не змінюють. Цікавим чином це монотонне, пасивне і безвідповідальне існування представників далеко не пасивної освітянської професії перегукується з твором Сергія Жадана *Інтернат* (2017), головним персонажем якого є вчитель української мови на Донбасі, „що обирає в житті тактику мімікрії, при звичаючись до обставин, хоча автор усе ж прагне наголосити на його інакшості, хай слабкій, не послідовній чи не проявленій” (Поліщук 2018: 167–168).

Заслуговує на увагу і особисте життя головного персонажа. Микола Павлович — вдівець, котрий заповнює пустку щоденними ритуалами ранішньої пробіжки, підготовки до занять чи переглядом вечірніх телевізійних новин. Стосунки зі значно молодшою жінкою, власною студенткою — несподіванка для нього. Якщо в англійських романах цього жанру роман викладача зі студенткою переважно маскує його інтелектуальне виснаження, то у творі Макарова він стає поштовхом до остаточних та довгоочікуваних змін. Разом із бажанням спільного майбутнього з Настею Приходько до Миколи Павловича приходять усвідомлення необхідності бути чесним з собою: так, він — „маргінал, базікало і пустоцвіт”, але головне „тримати себе в руках, як годиться джентльменові, якщо вже граєш цю роль усе своє життя, то варто грати послідовно” (Макаров 405). Двадцятип’ятилітня студентка — вільна від страхів та стереотипів радянського минулого; попри свій молодий вік, вона вже багато по-

дорожувала, знайомилася з іншими культурами, врешті, отримала стипендію на навчання в Університеті Нью-Йорка. У певному сенсі Настя, як і Еліза Дуліттл для Професора Гігінса, стала Галатеею Миколи Павловича, проте її роль значно більша — саме завдяки їй Микола Павлович відважується на нове життя. Власним прикладом Настя — „ця дівчинка живе, як птахи співають” (Макаров 48) — показує герою шлях до гармонії з собою, допомагає перебудувати свої взаємини зі світом.

Важливо також зазначити, що квест ідентичності Миколи Бондаренка підсилюється мотивом подорожі містом. Чи не усі роздуми персонажа відбуваються в дорозі, коли герой їздить у своїй модернізованій внуком-дизайнером старенькій машині („копійочці”) Києвом. Духовні мандри героя реалізуються на знайомій дорозі „дім — робота (університет) — дім”. Не менш важливо й те, що всі сорок років Микола Павлович викладав англійську архітекторам і це позначилося на його сприйнятті міста: його дратує, що урбаністичний ландшафт невпинно змінюється на гірше — місто стає непроїзним та негарним. Настя ж — ландшафтний дизайнер, що проектує японські сади для власників приватних будинків під Києвом. Для неї, на відміну від Миколи Павловича, архітектурні зміни не несуть негативної конотації. Для Насті вони — природні і органічні трансформації сучасного міста. Вона — людина свого часу, живе моментом, без далекосяжних планів на майбутнє. І хоч різниця у віці поміж героями велика, відкритий фінал роману залишає можливість успішного розвитку стосунків Миколи Павловича та Насті. На користь цього свідчить і те, що прийняти себе головному персонажеві роману Ю. Макарова таки вдалося.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що останнє десятиліття запропонувало українським читачам серед інших — жанр університетського роману. Це, вочевидь, стало можливим тому, що минув час і з’явилася можливість подивитися з відстані на події, котрі невідворотно вплинули на статус і роль педагогів, викладачів та науковців у суспільстві. Як відомо, з розпадом Радянського Союзу викладач університету, як носій та ретранслятор радянської ідеології, перестав відігравати вагомий роль у житті суспільства, а економічна криза, що сильно вдарила по працівниках розумової праці, лише більше їх маргіналізувала. У романі *За чверть десяти* Юрій Макаров наближає до читача життєвий досвід філолога-англіста, викладача вузу з сорокарічним стажем, його страхи, втрачені надії та пошуки самого себе і свого місця у спільноті, що швидко змінюється. Слід зазначити, що це новий тип героя, котрий не вписується повністю у класифікацію, запропоновану Марком Андрейчиком,

що свідчить про подальший розвиток сучасної української літератури та необхідність дослідження особливостей жанру академічного роману.

Бібліографія

- Andrejčik Marko. *Intelektual âk geroj ukraïns'koï prozi 90-h rokiv XX stolittia*. Per. z angl. Īgora Andrušenka. L'viv: LA „Piramida“, 2018. [Андрейчик Марко. *Інтелектуал як герой української прози 90-х років XX століття*. Пер. з англ. Ігора Андрушенка. Львів: ЛА „Піраміда“, 2018].
- Bauman Zigmunt. *Plinnî çasi: žittâ v dobu nepevnosti*. Per. z angl. Antona Marčins'kogo. Kïiv: Kritika, 2013. [Бауман Зигмунт. *Плинні часи: життя в добу непевності*. Пер. з англ. Антона Марчинського. Київ: Критика, 2013].
- Beller Manfred, Leersen Joep (eds.). *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Amsterdam–New York: Rodopi, 2007.
- Bereza Ī. Ū. „Viddzerkalennâ estetičnih potreb ïnteligencïi v sučasnij prozi“. *Naukovî pracï (Čornomors'kogo deržavnogo unïversitetu imeni Petra Mogili kompleksu „Kiëvo-Mogilâns'ka akademïâ“)*. Serïâ: Filologïâ. *Literaturoznaustvo* 180/192 (2012): 6–9. [Береза І. Ю. „Віддзеркалення естетичних потреб інтелігенції в сучасній прозі“. *Наукові праці (Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу „Києво-Могилянська академія“)*. Серія: Філологія. *Літературознавство* 180/192 (2012): 6–9].
- Berezina Darina. *Fakul'tet*. Mikolaïv, 2018. [Березіна Дарина. *Факультет*. Миколаїв, 2018].
- Blashkiv Oksana. “Vagaries of (Academic) Identity in Contemporary Fiction”. *Journal of Education Culture and Society*, 9/1 (2018): 151–160. Web 26.01.2019. <<https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/10.15503jecs20181.151.160>>.
- Blaškv Oksana. „Istoričeskie perepetii skvoz' prizmu ukrainskogo universitetskogo romana“. *Conversatoria Litteraria* XII (2018): 135–149. [Блашків Оксана. „Історическіє перепетії сквозь призму українського університетського роману“. *Conversatoria Litteraria* XII (2018): 135–149].
- Černec'kij Vitalij. *Literaturî vlastivî pevni sinusoidni kolivannâ*. [Чернецький Віталій. *Літературі властиві певні синусоїдні коливання*]. Web 26.01.2019. <<http://litakcent.com/2015/09/15/vitalij-cherneckyjliteraturi-vlastyvi-pevni-synusoidni-kolyvannja/>>.
- Collins M. “The Fall of the English Gentlemen: the National Character in Decline, c. 1918–1970”. *Historical Research* 75/187 (2002): 90–111. Web 26.01.2019. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2012_192_180_3>.
- Dalton-Brown Sally. “Is There Life Outside of the Genre of the Campus Novel? Academic Struggles to Find a Place in Today's World”. *The Journal of Popular Culture* 41/4 (2008): 591–600.
- Dnïstrovij Anatolij. *Drozofila nad tomom Kanta*. L'viv: Piramida, 2010. [Дністровий Анатолій. *Дрозофіла над томом Канта*. Львів: Піраміда, 2010].
- Donskis Leonidas. *Zbentežena ïdentičnist' ï sučasnij svit*. Kïiv: Fakt, 2010. [Донскіс Леонідас. *Збентежена ідентичність і сучасний світ*. Київ: Факт, 2010].

- Josipiv Īgor. *Universitet*. L'viv: Piramida, 2007. [Їосипів Ігор. *Університет*. Львів: Піраміда, 2007].
- Kuz'menko Oksana. Образ „strahu” âk etnokonstanta fol'klornih narativiv pro istoričnidrami peršoï XX st. In: *Social'ni zlami i povorotni momenti: makropodii kriz' prizmu avtobiografičnoï rozpovidï* (uporâdniki: O. R. Kis', G. G. Grinčenko, T. Pastušenko). L'viv: Institut narodoznavstva NAN UKRAĪNI, 2014: 83–101. [Кузьменко Оксана. Образ „страху” як етноконстанта фольклорних наративів про історичні драми першої половини ХХ ст. В: *Соціальні злами і поворотні моменти: макроподії кризи призму автобіографічної розповіді* (упорядники: О. Р. Кісь, Г. Г. Грінченко, Т. Пастушенко). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2014: 83–101].
- Makarov Ūrij. *Za čvert' desâta*. Kïv: Nora-Druk, 2013. PDF. [Макаров Юрій. *За чверть десяти*. Київ: Нора-Друк, 2013. PDF].
- Mnich Roman. *Žanrovaâðvolûciâ èlegii v literature XX veka*. Siedlce: IkiBL, 2015. [Mnich Roman. *Жанрова еволюція елегії в літературі ХХ століття*. Сідлце: ІКіВЛ, 2015.]
- Polîšuk Âroslav. „Reoriëntaciâ v sučasnijukraïns'kij literaturi”. *Sinopsis: tekst, kontekst, media* 3/11 (2015). [Полішук Ярослав. „Реорієнтація в сучасній українській літературі”. *Синопсис: текст, контекст, медіа* 3/11 (2015)]. Web 26.01.2019. <<http://dx.doi.org/10.28925/2311-259x.2018.%281%29>>.
- Polîšuk Âroslav. *Gibridna topografiâ. Miscâ j ne-miscâ v sučasnij ukraïns'kij literaturi*. Černivci: Knigi-XXI, 2018. [Полішук Ярослав. *Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі*. Чернівці: Книги-XXI, 2018].
- Rosovec'kij Stanislav. *Pomsta peršodrukarâ*. Kïv: Gamazin, 2009. [Росовецький Станіслав. *Помста Першодрукаря*. Київ: Гамазин, 2009].
- Williams Jeffrey J. “The Rise of the Academic Novel”. *American Literary History* 24/3 (2012): 561–589.